

#### Анотація

В статье представлены организационно-педагогические условия гендерного воспитания детей младшего школьного возраста: усовершенствование содержания воспитания через реализацию современных гендерных походов; использование результатов гендерного анализа учебников; организация воспитательного процесса на принципах гендерного равноправия.

#### Summary

The article presents organizational and pedagogical conditions of gender education school-age children: improving education through the implementation of the content of contemporary gender campaigns, the use of gender analysis of textbooks, organization of educational process on the principles of gender equality.

**Ключові слова:** гендерне виховання, організаційно-педагогічні умови, учні молодшого шкільного віку.

**Ключевые слова:** гендерное воспитание, организационно-педагогические условия, ученики младшего школьного возраста.

**Key words:** gender upbringing, organizing-pedagogical conditions, younger school age.

Подано до редакції 04.10.2011.

УДК 371.382.033

©2012

Парфілова С.Л.

### СТВОРЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

**Постановка проблеми у загальному вигляді...** На сучасному етапі перед школою ставиться задача формування у школярів таких якостей особистості, які необхідні працівнику сучасного виробництва: активність, самостійність, ініціативність. У зв'язку із цим великої актуальності набуває проблема активізації навчально-пошукової діяльності учнів та найбільш ефективного застосування всіх методів і засобів для її вирішення.

Перевіреною формою активізації навчально-пошукової діяльності учнів є проблемне навчання. Останнім часом воно набуло більш глибокого теоретичного обґрунтування і достатньо широкого розповсюдження. Проте, багато його питань залишаються не розробленими, теорія проблемного навчання знаходиться в процесі становлення.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...** У розвитку теорії проблемного навчання є ціла низка фундаментальних досліджень. Різні аспекти проблемного навчання висвітлено в роботах психологів – А.В.Брушлінського, В.В.Давидова, А.М.Матюшкіна, Д.Б.Ельконіна; дидактів – Д.В.Вількеєва, І.Я.Лернера, М.І.Махмутова, М.М.Скаткіна; методистів – Н.Г.Дайрі, М.К.Ковалевської, М.М.Колягіна, М.І.Кудряшева та ін. Найбільш загальні дидактичні способи створення проблемних ситуацій, які можуть бути використані при вивченні окремих навчальних предметів висвітлені С.Ф.Жуйковим, І.Я.Лернером, М.І.Махмутовим, І.К.Тарасенко, В.А.Щеневим.

**Формулювання цілей статті...** Як вважає В.Ф.Калошин, суть проблемного навчання полягає у створенні перед учнями проблемних ситуацій, їх усвідомленні, сприйнятті та розв'язанні у процесі спільної діяльності учнів і вчителів [1, с. 33].

Метою даної статті є розкриття прийомів створення проблемних ситуацій і постановка навчальних проблем у процесі навчально-пошукової діяльності молодших школярів.

**Виклад основного матеріалу дослідження...** Проблемна ситуація – особливий вид мислительної взаємодії об'єкта і суб'єкта – характеризується своєрідним психічним станом, який виникає в учнів у результаті усвідомлення інформаційно-пізнавальної суперечності та зумовлює необхідність знайти ("відкрити") раніше не відомі йому знання, закономірності, способи дії з метою узгодження, пояснення суперечності [2]. Такій ситуації властивий специфічний емоційний стан – подив, зацікавленість, бажання подолати утруднення тощо.

Створюючи на уроці проблемну ситуацію, потрібно чітко уявляти її цілі, а саме: розкрити перед учнями інформаційно-пізнавальну суперечність, збудити в них пізнавальний інтерес, поставити учня перед потужним пізнавальним утрудненням, яке активізувало б його пошукову діяльність.

У теорії проблемного навчання відомі три принципово різних способи створення проблемної ситуації:

- учитель особисто загострює суперечність і повідомляє навчальну проблему;
- учні цілком самостійно усвідомлюють суперечність і формулюють проблему;
- учитель у ході діалогу спонукає учнів до усвідомлення суперечності та формулювання навчальної проблеми [3, с. 285-286].

В ході експериментального дослідження нами створювалися проблемні ситуації на етапі постановки навчальної проблеми у процесі навчально-пошукової діяльності учнів 4-х класів.

Наші спостереження підтверджують, що сама проблемна ситуація, скеровуючи напрям думок, створює і певний емоційний настрій учнів (співпереживання з літературними героями, здивування перед науковими фактами, пошуковий інтерес під час проведення дослідів) [3, с. 150].

Найбільш характерною для уроків математики та природознавства в нашій експериментальній роботі була проблемна ситуація “з утрудненням”. Її підґрунтя становить суперечність між необхідністю виконати практичне завдання і неможливістю це зробити без сьогоднішнього нового матеріалу.

Проблемна ситуація “з утрудненням” виникає, коли учням пропонують практичне завдання:

- а) взагалі нездійсненне на актуальному на початку уроку рівні знань;
- б) нездійсненне через відмінність від попередніх завдань;
- в) нездійсненне, але схоже на попередні завдання.

У перших двох випадках учні, не виконавши завдання, відчували явне утруднення. У третьому випадку школярі, не помічаючи підступу, застосовували вже відомий їм спосіб, і утруднення виникало лише після того, як їм доводили, що завдання вони все ж таки не виконали.

Крім того, у процесі експериментального навчання ми створювали проблемну ситуацію “із здивуванням”. Вона виникала за умови, коли четвертокласникам одночасно повідомлялись суперечливі факти або було організовано зіткнення взаємовиключних думок. Новизна інформації, незвичайність, несподіваність, дивовижність, невідповідність попереднім знанням і краса (за М.І.Махмутовим) у сукупності виступають потужними збудниками пізнавального інтересу, які загострюють емоційно-мислительні процеси. Саме вони, як зазначає Г.М.Щукіна, і примушують спостерігати, шукати, здогадуватись, знаходити вихід із проблемної ситуації, що виникла [4, с. 235].

З метою виходу з проблемної ситуації розгортали діалог з учнями, спонукаючи їх до усвідомлення суперечності та формулювання проблеми. Оскільки проблемні ситуації створюються за допомогою різних прийомів, то на етапі усвідомлення суперечності текст діалогу був різним. Усвідомлення сутності утруднення, яке виникло після пред’явлення того чи іншого нездійсненого практичного завдання, стимулювалося відповідно фразами:

- Ви можете виконати це завдання? У чому утруднення?
  - Чому не можете виконати завдання? Чим це завдання не схоже на попереднє?
  - Що ви хотіли зробити? Які знання застосовували? Завдання виконане?
- Усвідомлення школярами суперечності двох фактів або думок домагалися репліками:

- Що вас дивує? Які бачите факти? Скільки існує поглядів?

Наступний етап спонукального діалогу до формулювання навчальної проблеми. Оскільки остання існує в двох формах, то текст діалогу складався з таких фраз:

- Якою буде тема уроку?
- Яке виникає запитання?

При застосуванні завдання, несхожого на попередні, зазвичай формулюється тема уроку. В решті випадків можлива поява і питання для дослідження.

Таким чином, перший шлях постановки навчальної проблеми полягав у створенні проблемної ситуації, спонуканні учнів 4-х класів до усвідомлення її суперечності та формулювання теми уроку або запитання для дослідження.

Нижче наводимо приклад створення проблемної ситуації.

Урок на тему: “Порівняння кутів”

На дошці зображення трьох кутів: прямого, гострого і тупого. Учитель пропонує дітям порівняти кути, і учні легко виконують завдання, констатуючи, що порівнювали кути на око. Далі вчитель демонструє дітям зображення двох приблизно рівних кутів і пропонує їх порівняти (практичне завдання, схоже на попереднє). Учні виконують завдання, відповідаючи, що кути рівні. Щоб створити проблемну ситуацію, вчитель повинен довести, що учні все ж таки не виконали завдання як це показано.

Кроки діалогу	Учитель	Учні
1.	— Отже, ви вважаєте, що кути дорівнюють один одному. Доведіть.	— Це видно.
2.	— Тобто ви порівнювали на око. А це точний спосіб?	— Ні, не точний
3.	— Отже, ви можете стверджувати, що кути дорівнюють один одному?	— Не можемо. (Виникнення проблемної ситуації)

Далі вчитель розгортає спонукальний діалог.

Кроки діалогу	Учитель	Учні
1.	– Що ви хотіли зробити у другому завданні?	– Порівняти кути
2.	– А який спосіб застосовували?	– Ми порівнювали кути на око.
3.	– Чи вдалося нам це зробити? (Спонування до усвідомлення протиріччя)	– Ні. (Усвідомлення неможливості застосування старого способу дії)
4.	– Над яким питання ми сьогодні працюватимемо? (Спонування до формулювання проблеми)	– Шукатимемо більш точний спосіб порівняння кутів! (Навчальна проблема як тема уроку)

Розглянемо другий шлях постановки навчальної проблеми у процесі навчально-пошукової діяльності – підвідний діалог, що використовувався нами з метою орієнтування учнів 4-х класів на активне мотивоване опанування системою знань і способів діяльності. Отже, конкретним матеріалом виступали такі проблемні запитання і ситуації.

Урок на тему: “Ділення багатоцифрового числа на одноцифрове”

Кроки діалогу	Учитель	Учні
1.	– Порівняйте два стовпчик виразів, записаних на дошці: 44 : 4 56 : 4 72 : 4	Порівнюючи вирази, доходять висновку, що це приклади на одне правило “ділення двоцифрового числа на одноцифрове”
2.	– А тепер порівняємо з попередніми новий стовпчик виразів (відкриває запис на дошці): 536 : 4 1768 : 4	
3.	– Чи цей стовпчик схожий на попередні?	– Це теж приклади на ділення і дільник у них однаковий
4.	– А чим нові вирази відрізняються від попередніх?	– Ділене – багатоцифрове число
5.	– Яка ж тема уроку?	– Ділення багатоцифрового числа на одноцифрове. (Тема уроку)

Урок на тему: “Як обертається Земля. Чому буває день і ніч”

Кроки діалогу	Учитель	Учні
1.	– Іноді по телевізору транслюють прямі передачі якихось спортивних змагань і диктор говорить, що в Америці зараз інший час. Поясніть, чому так відбувається	– У нього годинник зламався! – Він переплутав. – Не знаємо
2.	– Сьогодні на уроці ми спробуємо зрозуміти та пояснити дану ситуацію. – Що ми зазвичай робимо вранці? Удень? Увечері? Уночі?	– Снідаємо. – Ідемо до школи. – Обідаємо. – Виконуємо домашні завдання тощо
3.	– Чи можна визначити час, якщо у тебе немає годинника? Яким чином?	Висловлюють свої припущення
4.	– Багато живих організмів уміють відрізнити день від ночі та користуватися своїм “живим годинником” або почуттям часу. Як і як?	– Кульбаба розпускається, птахи починають співати, метелики літають – це відбувається вдень, а на ніч кульбаба закривається, птахи замовкають, але літають нічні метелики.
5.	– Що являють собою Сонце і Земля? – Чи обертається Сонце навколо Землі? – Що змушує Землю обертатися навколо Сонця?	Висловлюються різні припущення
6.	– Якою ж буде тема уроку?	– Чому буває день і ніч. – Як обертається Земля. (Тема уроку)

Третій шлях постановки навчальної проблеми, що використовувався нами в експериментальному навчанні з метою формування пізнавальної мотивації, – це повідомлення теми уроку в готовому вигляді, але із застосуванням мотивуючих прийомів “яскрава пляма”, “актуальність”. Нижче наводимо приклад одного з таких прийомів.

Урок на тему: “Земля – планета сонячної системи. Форма Землі”

Учитель:

– Займаємо свої місця, нас попереду чекає цікавий урок. На цьому уроці ми продовжимо розмову про наш дім – планету Земля. (Кадри відеофільму.)

Поділимося своїми знаннями, спостереженнями про нашу планету. Уточнимо їх, розглянемо, наповнимо новим змістом.

Століття за століттям, тисячоліттями люди відкривали свою планету, пізнавали її, переконувалися в тому, яка вона красива, велика, різна. (Учитель коментує кадри фільму)

– Куди веде цей шлях? Можливо, туди, де “небо сходиться з землею”? Пам’ятаєте казку про Горбоконику?

Казка хутко пролітає,  
Діло повагом чвалає.  
Тільки, братики, я чув,  
Що туди Іван прибув,  
Де границю своєю  
Небо сходиться з землею,  
Де селянки, як прядуть,  
То на небо льон кладуть.  
Тут Іван не забарився  
І на небі опинився,  
Шапку набік заламав,  
Розглядатися почав.

– А що ви знаєте про форму нашої планети?

– Як ви можете це довести? (Навчальна проблема)

**Висновки...** Проведена дослідно-експериментальна робота показала, що постановка навчальної проблеми є важливою у процесі орієнтування четвертокласників на активне опанування системою знань і способів діяльності, оскільки допомагає усвідомити смисл майбутньої діяльності, залучити учнів до неї, викликати вихідні мотиваційні стани, які, за умови цілеспрямованого і систематичного підтримання, на подальших етапах організації навчально-пошукової діяльності перетворюються на більш стійкі пізнавальні мотиви.

Література

1. Калошин В.Ф. Проблемне навчання – перспективний напрям формування творчих здібностей учнів / В.Ф.Калошин // Управління школою. – 2008. – № 16. – С. 2-6.
2. Момот Л.Л. Проблемно-пошукові методи навчання в школі / Л.Л.Момот. – К., 1984. – 63 с. – Бібліогр. : с. 61-62.
3. Парфілова С.Л. Формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.09 / Парфілова Світлана Леонідівна. – Суми, 2009. – 274 с.
4. Щукина Г.И. Проблема познавательного интереса в педагогике / Г.И.Щукина. – М. : Педагогика, 1971. – 352 с.

Анотація

*У статті розглядаються способи і прийоми створення проблемних ситуацій, постановки навчальних проблем у процесі навчально-пошукової діяльності четверокласників на уроках математики та природознавства.*

Аннотация

*В статье рассматриваются способы и приемы создания проблемных ситуаций, постановки учебных проблем в процессе учебно-поисковой деятельности четвероклассников на уроках математики и природоведения.*

Summary

*In the article the ways and methods of the problem situations creating and study problems organization in the process of the pupils' of the forth form learning-searching activity on the Mathematics and Nature Study lessons are observed.*

**Ключові слова:** проблемна ситуація, навчальна проблема, суперечності, навчально-пошукова діяльність, молодші школярів.

**Ключевые слова:** проблемная ситуация, учебная проблема, противоречие, учебно-поисковая деятельность, младшие школьники.

**Key words:** problem situation, study problem, contradictions, learning-searching activity, younger schoolchildren.

Подано до редакції 29.09.2011.